

יחידה א' עולם של מהפכות

המאות 17-18 באירופה

www.mat.co.il/history

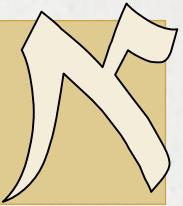
ניתן לרכוש חוברת עבודה תואמת
למצגות - 050-9171994
ohad.shakedos@gmail.com

עורך : אוהד שקד-מנדלבוים

מה ביחידת הלימוד?

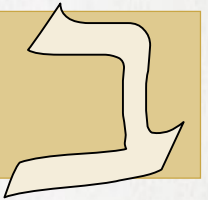
במאה ה-17 החלה תקופה חדשה באירופה. תקופה ששינתה את פניה - הנאורות. מהי הנאורות? מהם מאפייניה וכיצד היא משפיעה עלינו אפילו עד היום?

הנאורות

ב-1789 פרצה המהפכה הצרפתית. מדוע פרצה? מי הנהיג אותה ומה היו מטרותיה? כיצד היא קשורה לנאורות.

המהפכה הצרפתית

ב-1776 הכריזה ארצות הברית על עצמאותה. מה מיוחד בהכרזה זו וכיצד היא קשורה לנאורות?

המהפכה האמריקאית

המהפכה התעשייתית

במאה ה-17 החלה מהפכה בעולם המיכון ותעשייה - מהפכה ששינתה את פני העולם בהמצאות מיוחדות שקידמו את האנושות. מהם השפעות המהפכה על האנושות.

האמנציפציה

ראשונה להעניק אמנציפציה היא ארה"ב, וצרפת היא הראשונה באירופה.

ההשכלה היהודית

הנאורות מולידה באירופה של המאה ה-18 את ההשכלה שמשנה את פני העולם היהודי.

השימוש בחוברת זו, בחלקים ממנה או בכולה מותרים בשמחה רבה. ניתן לקבל את המצגות גם בקובץ מצגת PP בשליחת מייל. עם זאת, יש להקפיד להשאיר את שם הכותב והעורך. לכל שאלה ניתן לפנות אלינו.

הכותב או מי מטעמו אינו אחראי לתוכן הדברים ויש לדעת כי שאלות הבגרות מנוסחות עפ"י ספרי הלימוד הרשמיים בלבד.

סיכום עולמי

עד ימי המאה ה-16 (1500-1600) העולם היה בתקופה שנקראה "ימי הביניים". במאה ה-16 הומצא הדפוס, מה שהוביל לשינויים גדולים מאוד כי עכשיו אנשים יכלו לרכוש השכלה בקלות יחסית.

אבל השינוי הגדול היה בסוף המאה ה-17 ובמהלך המאה ה-18 (1700-1800) כאשר אל העולם פרצה פילוסופיה חדשה שנקראה "נאורות". הנאורות הייתה מחשבה חדשה שעסקה ב"מקום האדם בעולם מול אלוקים", "מקום הכנסייה בחיי האדם", מהו תפקיד השלטון והובילה את הדרך של ההמון להאמין בשוויון ובחירות בין בני האדם.

הנאורות הייתה הפילוסופיה שעמדה מאחורי המהפכה האמריקאית והמהפכה הצרפתית. היא שינתה את כל צורת המחשבה וגרמה לשינויים רבות בעולם. הודות לנאודות החלה גם תקופת ההשכלה שהובילה לשינוי משמעותי בעולם היהודי. בנוסף לכל אלו החלה המהפכה התעשייתית בשליש האחרון של המאה ה-18.

הנאורות

שם הפרק
בו אנו
עוסקים
כעת

כיצד בנוי דף במצגות

המצגות שלנו מבוססות על
הסנכרון בין תקופת הזמן בה
עוסקת יחידת הלימוד לבין
הנושא הנלמד.

בצד ימין למעלה
תמצאו את מספר
הפרק בתוך
היחידה

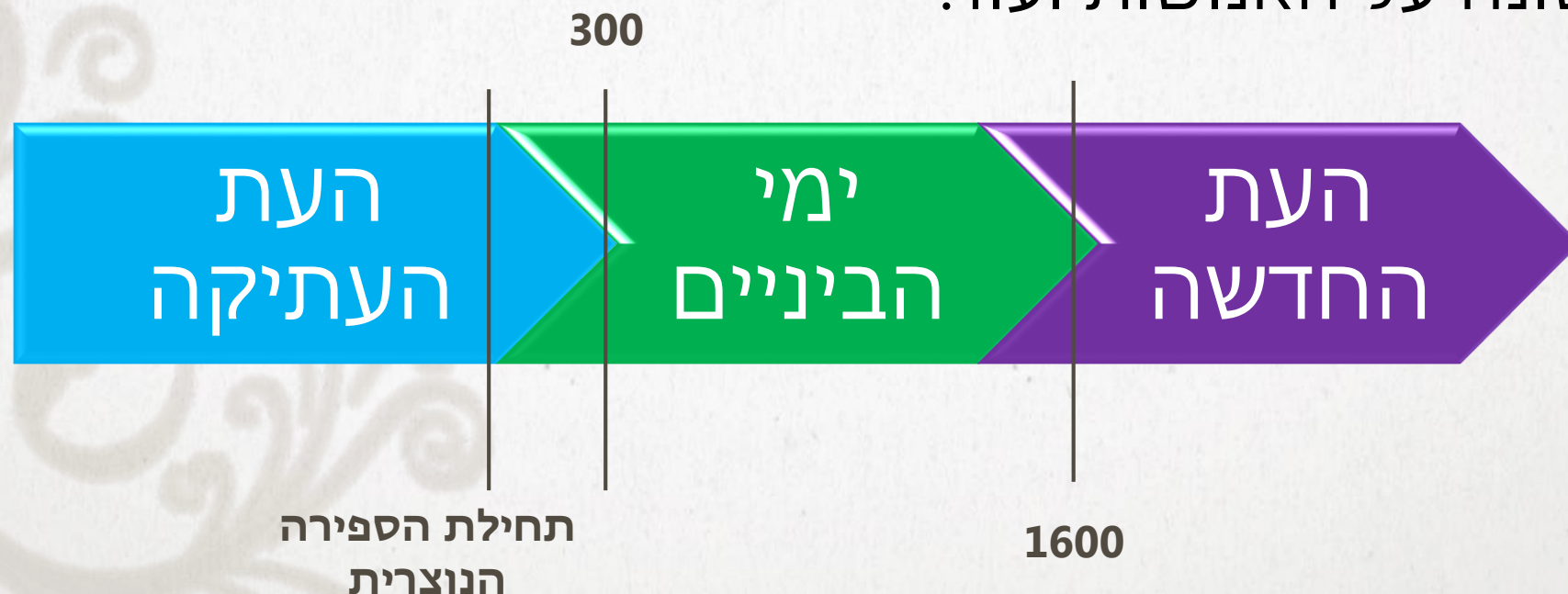
חזרה
לעמוד
הראשי

חזרה
לציר
הזמן של
היחידה

חזרה לראש
הפרק בתוך
היחידה

- ההיסטוריה האנושית מתחלקת לשלוש תקופות – העת העתיקה, ימי הביניים והעת החדשה.
- כל תקופה מהשלוש מתאפיינת באירועים שונים, התבוננות שונה על האנושות ועוד.

ימי הביניים

- "ימי הביניים" הוא כינוי שניתן לתקופת הזמן שבין העת העתיקה לבין העת החדשה. את הכינוי העניקו אנשי העת החדשה.

- בתקופה זו, שנמשכה כאלף שנה, החיים היו פשוטים ואנשים עסקו בעיקר בחקלאות, כאשר יש מעליהם פריץ ששולט בהם ובעבודתם והם עובדים אצלו.

מעמדות בתקופת ימי הביניים

בימי הביניים היו שלושה מעמדות עיקריים: מעמד המלוכה והכמורה (מי שנולד למשפחת המלוכה או לכמורה); האצילים (אנשים בעלי אחוזות שקיבלו שטח מהמלך לעבד אותו); האיכרים. הפועלים היו המעמד העיקרי, בערך 90% מהאוכלוסייה. למרות זאת לא היו להם זכויות והם לא נחשבו לשום עניין פוליטי

- רוב האוכלוסייה הייתה ענייה, חסרת ידע בקרוא-וכתוב, ובגלל זה גם הייתה אוכלוסייה בורה.
- הכנסייה ניצלה את העובדה הזו והעניקה יתרון גדול לכומר - שהוא כן ידע קרוא וכתוב והוא היה דורש בפני האוכלוסייה בימי ראשון בכנסייה ואומר להם את "דברי האל".

ציר הזמן של היחידה

לחצו על המושגים
למעבר מהיר

התקופה מתחילה במאה ה-16

תקופת הנאורות

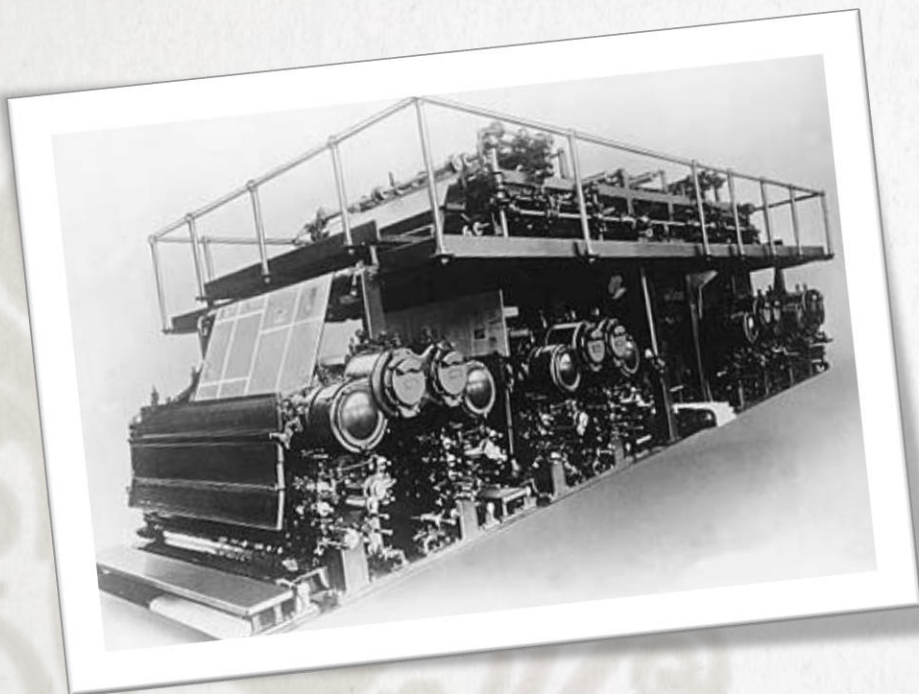
המהפכה
התעשייתית

ההשכלה

המצאת הדפוס

- אחד השינויים החשובים שאירעו בתקופה שלפני הנאורות הוא המצאת הדפוס – עד אותה תקופה לא היה מכשור כלשהו שיכול היה להדפיס ספרים. המשמעות היא שהספרים עברו בכתב יד מדור לדור.

- כאשר הומצאה מכונת הדפוס הראשונה חל למעשה שינוי בכל אירופה. מהר מאוד אנשים החלו לקרוא ספרים ובשביל לקרוא את הספרים יותר ויותר למדו קרוא וכתוב.
- באמצעות הדפוס החלו להתפרסם דעות חדשות, מחשבות ותפיסות עולם חדשות. כך החלו להתפשט רעיונות הנאורות בחברה האירופאית.

תקופת הנאורות

תקופת הנאורות

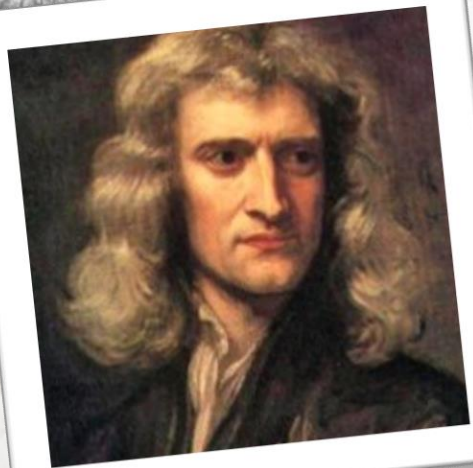
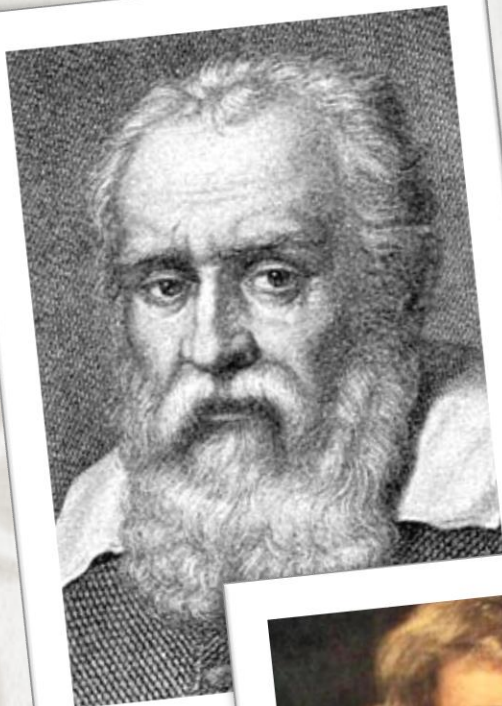
• תקופה שהחלה במאות 16-17 ובה החלה רוח מחשבתית חדשה אצל בני האדם – האדם התחיל לעסוק בגורלו, באמונות שלו, בדת שלו והחל לעסוק בשאלות פילוסופיות שהעסיקו גם את חכמי יוון בעבר.

• מקור המילה 'נאורות' הוא מלשון 'אור' – מכאן אפשר להבין שהם הסתכלו על מי שחי בתקופת ימי הביניים כמי שחי ב'תקופת החושך'. חושך מבחינה מחשבתית, חוסר פיתוח וקידום.

חוקרים וממציאים

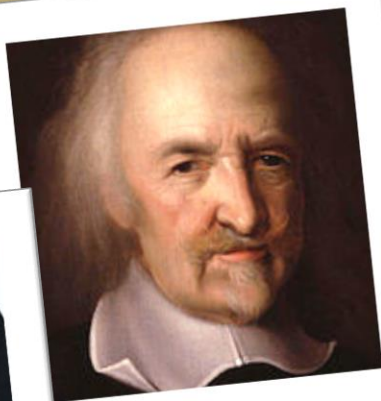
- בתקופת הנאורות מדענים כמו גלילאו גליליי ואייזיק ניוטון החלו לפרסם מחקרים מדעיים שהביאו לשינוי מדעי מקצה לקצה כמו למשל העובדה שכדור הארץ נע סביב השמש ולא להפך וכוח הכבידה (כוח המשיכה) שיש לכדור הארץ.

ג'מ"א/ס' ה'תקס

קאנט

מונטסקייה

הוגי דעות ופילוסופים

- פילוסופים ואנשי רוח עסקו בתקופת הנאורות בשאלות קיומיות ובשאלות של החברה.
- כך החלו לעסוק הוגי דעות כמו הובס, לוק, מונטיסקייה ואחרים בכל מה שקשור לבין אדם לחברה ובין בני האדם לשלטון.
- הוגי הדעות יצרו בסיס של מחשבה על כך שבני האדם שווים וחופשיים ואין הבדלים

ערכים של שוויון וחירות כבסיס הנאורות

הפילוסופים של הנאורות עסקו
בשני ערכים עיקריים - החירות:
כל בני האדם חופשיים לפעול
עפ"י החלטתם ואסור להגביל
אותם, אלא אם הם פוגעים
באחרים.
השוויון - כל בני האדם שווים
מכל בחינה משפטית וחברתית
ואין הבדל בין בני האדם בשל
הלאום, המין, הדת והגזע
שלהם.

- הוגי הדעות יצרו בסיס של מחשבה על כך שבני האדם שווים וחופשיים מלידתם.
- הוגי הדעות הללו עסקו גם ביחס בין האדם לבין השלטון וביססו את הרעיון הדמוקרטי, ואת הרעיון שבני האדם צריכים לקבוע מי ינהיג אותם.

- הוגי הדעות בתקופת הנאורות עסקו במספר תחומים כגון:
- הכרה בערך האדם כאדם – כל בני האדם שווים ולכולם יש אותן הזכויות, לא משנה אם הם גברים או נשים, בני דתות או לאומים שונים.
- חירות, קניין, זכויות האישה – הוגי הדעות בתקופה זו היו ראשונים שעסקו בזכויות הבסיסיות של האדם כמו הזכות לחירות ולקניין – רכוש. הם הגדירו את צבירת ההון של האדם כזכות שלו שלא ניתן לבטל אותה. כמו כן הם עסקו בזכויות האישה ובעובדה שהיא שוות זכויות לגבר.

- הוגי הדעות עסקו בין היתר גם ביחס בין האדם למדינה:
- סובלנות – לראשונה דנו הוגי הדעות של הנאורות בעיקרון הסובלנות שמאמין בכך שלאדם יש את הזכות להביע את העמדות והדעות שלו והחברה מחויבת לאפשר לו להביע דעותיו, גם כאשר דעות אלה לא נוחות ומנוגדות להשקפות עולם שונות.
- הפרדת רשויות – הוגי הדעות בתקופת הנאורות עסקו בעניינים פוליטיים שלמעשה דנו בהם לראשונה וביניהם הפרדת רשויות – האמונה שלא אדם אחד צריך להחזיק בכל הכוח הפוליטי אלא שהוא צריך להיות מחולק בין גופים שונים – רשות מחוקקת, רשות מבצעת ורשות שופטת.

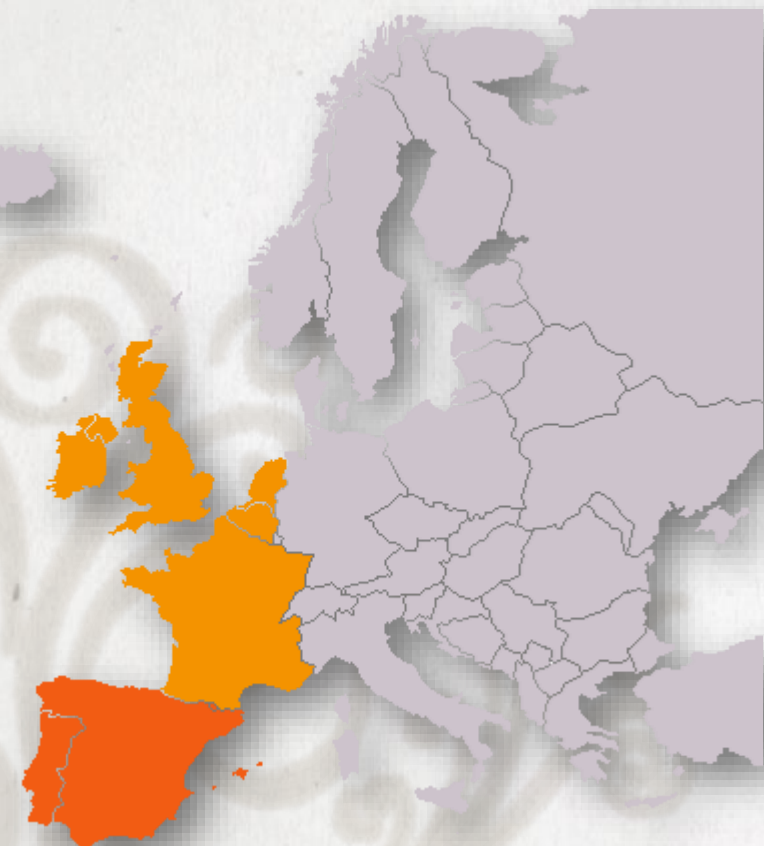

- אמנה חברתית – הוגי הדעות, כחלק מהשפעתם הפוליטית, סברו שצריכה להתקיים בין האדם למדינה אמנה – הסכם – כלשהי. אמנה זו היא לא כתובה אלא היא בעצם הסכמה רחבה לכך שהשלטון מחויב לשמור על ביטחוננו של האדם ועל חייו, על רכושו ועל חירויותיו והאדם מחויב לקחת חלק ב"משחק הפוליטי", לבחור את נציגיו ולהיות מעורב פוליטית.

מאפייני הנאורות

- ניתן לאפיין את תקופת הנאורות בעיקר בעקבות השינויים בתפיסות העולם של האנשים באירופה. הנאורות החלה במערב אירופה והמשיכה להתפשט גם למזרח במהלך עשרות שנים.
- בפרק זה נבחן למעשה מה היו תפיסות העולם החדשות שאפיינו את התקופה של הנאורות.

אינדבידואליזם

• אינדיבידואל – יחיד.

• התפיסה עד הנאורות הייתה שאלוקים עומד במרכז העולם ובני האדם נועדו לשרת אותו באמצעות נציגיו בעולם – הכמרים (בעולם הנוצרי).

• הכמרים היו בעלי הידע והם העבירו בדרשות שלהם את הדרישה האלוקית. כיוון שהציבור הרחב לא ידע קרוא וכתוב והיה בור – אז לא ערערו על דבריהם.

• בתקופת הנאורות התפיסה החדשה הייתה שהאדם עומד במרכז וגורל האדם הוא בידיו – הוא יחליט כיצד יפעל ומה יעשה והוא יישא באחריות על מעשיו. האדם לא צריך להיות תלוי בחסדי אחרים והוא אחראי לגורל שלו.

- רציונל – תבונה.
- בתקופות המוקדמות האדם הבין שכל דבר מכוון ע"י אלוקים, וכל דבר שמתבצע אסור לתהות עליו.
- בתקופת הנאורות החלו האנשים לעסוק בשאלות יומיומיות ורצו לקבל תשובה עפ"י השכל – התבונה. האנשים האמינו שבכוח התבונה אפשר להכיר את המציאות ולנתח אותה נכון.
- עפ"י הרציונליזם – אין דבר שהוא חסר הגיון או "מעל הטבע". לכל דבר יש הסבר הגיוני שצריך לשאוף אליו.

ספקנות וחילון

• בתקופות המוקדמות האדם האמין כאמור שאלוקים במרכז ושלא צריך למצוא הגיון ו'שכל ישר' בכל דבר ולכן לא שאל שאלות.

• בתקופת הנאורות חל שינוי תפיסתי ואנשים שאלו שאלות כל הזמן לגבי כל דבר ובעיקר בנושאי אמונה ודת.

• דרישת הנאורות **הייתה להפריד את כוח הכנסייה מענייני המדינה** (בימינו - הפרדת דת ומדינה), דבר שהוביל לחילון - הפיכת האדם מאדם דתי לחילוני.

- עם זאת, היו הוגי דעות המשיכו להיות נוצרים אדוקים כמו ניוטון שהאמין בקיומו של אלוקים ובבריאת האדם, אך האמין שלאחר הבריאה הוא הפסיק להשגיח על העולם ומאפשר לטבע לנהל את העולם בכוחו העצמאי וללא התערבות (הרמח"ל מתאר זאת כאחד מסוגי הכפירה בה' - אמונה שה' ברא את העולם אך הפסיק להשגיח על נבראיו. ראה עוד ב"דעת תבונות" לרמח"ל).

- הפיתוחים המדעיים הובילו לשינויים חברתיים ויצרו חברה מבוססת על ידע כללי ולא רק על הכשרה מקצועית.

- האינציקלופדיה, בה נכתבו ערכים שונים של ידע בנושאים שונים שכללו מדע, טכנולוגיה, משפט, דת, אנשים חשובים וכו', הובילה להעצמת ידע וזכתה לתפוצה רחבה.
- ההתייחסות בתקופה זו הייתה שאדם אינו צריך רק לרכוש מקצוע בחייו, אלא גם לדעת ידע כללי (תחת הסיסמה "ידע הוא כוח").

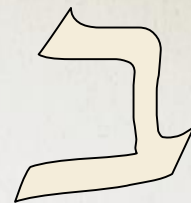
- המחקרים המדעיים הובילו לשיפור הטכנולוגיה שהובילה לשיפור גדול מאוד בתחומי החיים - נמצאו תקופות למחלות ותוחלת החיים עלתה מאוד.

- רעיון הקידמה סותר את הנצרות שמאמינה שעידן האושר יבוא רק בעולם הבא. אנשי הנאורות האמינו שהאושר יכול לבוא כבר בעולם הזה עם שיפור הטכנולוגיה ואיכות החיים.

ב המהפכה הצרפתית

יש לבחור באחת המהפכות – המהפכה הצרפתית או המהפכה האמריקאית
ולהסביר כיצד מאפייני הנאורות באים לידי ביטוי במהפכה זו.

ב המהפכה הצרפתית

- ב-1789 פורצת בצרפת המהפכה הצרפתית. הגורם העיקרי היה כלכלי והבדלי המעמדות.
- בני המעמדות הנמוכים דרשו לקיים שוויון זכויות מלא עם האצולה (בני המעמדות היו רוב מוחלט באוכלוסייה).

- מעמד האצולה (המעמד הגבוה)
סירב לאפשר שוויון שכזה.
- התוצאה הייתה שהמעמד
הנמוך הכריז על עצמו כ"אסיפה
לאומית" (הנהגת המדינה)
וניסחו חוקה חדשה.
- ה"אסיפה הלאומית" הוציאה
לאור את "הצהרת זכויות האדם
והאזרח" של צרפת והחלה
להפוך עם הזמן לדמוקרטיה.

• המהפכה הצרפתית מסמלת את

הנאורות כיוון שלראשונה באים לידי

ביטוי עקרונות הנאורות כמו חירות

האדם, שוויון, קביעת הגורל של האדם

בידי עצמו ולא בידי אחרים או מנהיג

יחיד. בניגוד לארה"ב, שם הקמת

המדינה הייתה על בסיס הנאורות

מתוך כבוד למסגרת הדתית, בצרפת

היה רצון לבצע שינוי מידי וקיצוני

בסדרי העולם כגרסה קיצונית וחילונית

של הנאורות.

המהפכה האמריקאית

יש לבחור באחת המהפכות – המהפכה הצרפתית או המהפכה האמריקאית
ולהסביר כיצד מאפייני הנאורות באים לידי ביטוי במהפכה זו.

המהפכה האמריקאית

מושבות בריטיות

בתקופת המאות 17-19 בריטניה שלטה לא רק בבריטניה עצמה אלא במקומות נוספים כמו אמריקה, אוסטרליה ועוד. מקומות אלו נקראים "מושבות".

- בתחילת המאה ה-17 (סביב 1630) הוקמו באדמת אמריקה הצפונית 13 מושבות בריטיות* אליהן היגרו עשרות אלפי בריטים ואירופאיים.
- בריטניה דרשה במשך עשרות שנים לקבל מסים מאותם אנשים המתגוררים במושבות אלו ואכן קיבלה מהם כסף.

- באמצע המאה ה-18 דרשו התושבים במושבות להפחית את המסים, אבל בריטניה סירבה.
- אנשי המושבות דרשו צדק ושוויון כלפיהם מצד הממלכה הבריטית ופתחו במלחמת עצמאות מול בריטניה.

- ב-4 ביולי 1776 הכריזה ארצות הברית על עצמאותה מבריטניה. הכרזת העצמאות של ארה"ב הייתה לא רק הכרזה ככל ההכרזות, אלא הייתה חידוש גדול מאוד בתחומי המדינה בכל העולם.
- ארה"ב היא המדינה הראשונה שבה למעשה באים לידי ביטוי המאפיינים של הנאורות.

• הכרזת העצמאות האמריקאית
האמינה בכך שכל בני האדם שווים
ושכל בני האדם חופשיים מהיותם
בני אדם.

• היא האמינה שלא ייתכן שיהיה
שלטון יחיד (דיקטטורי) אלא
שהעם צריך לבחור מי יעמוד
בראשו, כיוון שרק האדם יודע מה
נכון עבורו (אינדיבידואליזם)

• בהכרזת העצמאות בא לידי ביטוי
מאפיין החילון של הנאורות:

• המדינה החדשה שהוקמה
הפרידה בין יכולת
השליטה של הכנסייה
והדת הנוצרית לבין
השלטון המדיני. בכך היא
למעשה מביאה לידי ביטוי
את המאפיין של חילון
שדרש להפריד בין כוחה
של הכנסייה לניהול
המדינה.

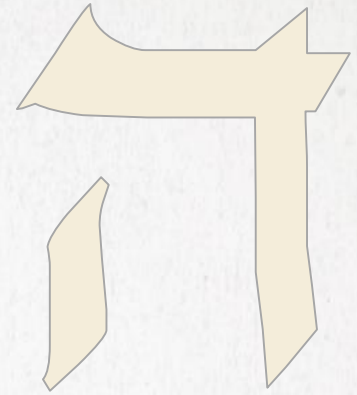

1. הצג שניים מהמאפיינים של הנאורות.
הסבר כיצד אחד מהמאפיינים שבחרת בא לידי ביטוי במהפכה
האמריקאית או הצרפתית.

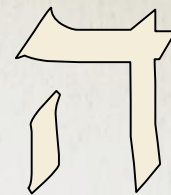
המהפכה התעשייתית

חלק זה אינו נלמד במסגרת ההלימה לתלמידי כיתה י' תשע"ז

שינויים במעמד היהודים (האמנציפציה)

האמנציפציה

- הנאורות הובילה את האדם להאמין בעובדה שבני האדם נולדו שווים וכי בני האדם נולדו חופשיים לפעול עפ"י החלטתם.
- מחשבה זו הובילה את ארה"ב שהוקמה כדמוקרטיה (1776) להכיר ביהודים כשווי זכויות, כמו שאר האוכלוסייה בארה"ב (מלבד השחורים).
- לאחר המהפכה הצרפתית, צרפת היא המדינה הראשונה להעניק **שוויון זכויות (אמנציפציה)** ליהודים באדמת אירופה ב-1791.

מעמד היהודים לפני העת החדשה

- בתקופת ימי הביניים החברה האנושית לא הייתה שוויונית – האדם נולד לפי גורלו לקבוצה שאליו הוא השתייך.
 - היהודים היו קבוצה נפרדת ונבדלת גם ככה בגלל אמונתם השונה, הלאום השונה והתרבות השונה.
 - מצבם של היהודים היה שונה ולא אחיד ונקבע ע"י השליטים או הכנסייה.
- לדוגמה: גירוש ספרד, גירוש צרפת, גירוש לונדון וכו'.

- עם זאת היהודים זכו במקומות רבים למעין אוטונומיה תרבותית – היהודים היו אחראים לעצמם מבחינה משפטית, וכמעט ולא באו למגע עם השלטונות.
- בארצות האסלאם מצבם של היהודים היה דומה.
- בארצות האסלאם הם הושפלו אבל מצד שני הם הוגדרו ע"י המוסלמים "עם הספר" ולכן הוגדרו 'בני חסות' וזכו לאוטונומיה קהילתית. מצד שני הם חויבו במסים מיוחדים ונקבעו 'תנאי עומר' לפיהם הייתה הגבלה על היהודים לפעול, לעבוד, לרכוב על סוסים ועוד.

הרקע לשינוי המעמד המשפטי של היהודים

- הנאורות שללה בכל תוקף את הגישה של ימי הביניים לגבי המעמדות השונים.
- הנאורות הובילה חשיבה חדשה על שוויון בחברה, על זכויות הפרט.
- המשמעות המעשית של הנאורות וחדירת המחשבה החדשה הוא מתן אמנציפציה ליהודים.
- אמנציפציה הוא מונח שמתייחס לשחרור של קבוצה מסוימת מהגבלות משפטיות שונות ומונח זה מתייחס בד"כ ליהודים ברחבי אירופה.

- השלב הראשון של האמנציפציה היה במערב אירופה – צרפת, אנגליה, בלגיה והולנד והשלב השני היה לאחר מלחמת העולם הראשונה במרכז ומזרח אירופה.
- העולם בתקופת הנאורות נחשף בין היתר למחזות, מוסיקה וקלאסיקה. במחזות "היהודים" ו"נתן החכם" הציג גוטהולד אפרים לסינג דמויות יהודיים אנושיים וראויים להערכה.
- הדבר לא היה ברור מאליו שכן היהודים נחשבו בכל המחזות עד אז לבזויים, תחכמנים ומתקמבנים. במחזות אלו לראשונה התייחסו אל היהודים כשווים ובהדרגה התודעה העולמית התפתחה לקראת שינוי מעמד היהודים.

- הרקע המשמעותי לשינוי היחס אל היהודים הוא למעשה העובדה שהחברה כללית אימצה לעצמה את ערכי הנאורות.
- חוקים שיצרו שוויון בין הנכרים ליהודים החלו להיחקק, כמו צו הסובלנות באוסטריה ב-1782 שעודד השתלבות יהודים בחברה הכללית.
- עם זאת, הדרך לשוויון זכויות מלא הייתה לא פשוטה ולקח זמן עד שהיהודים זכו למעמד שווה.

השינויים במעמד היהודים באירופה

- השינויים במעמד היהודים באירופה באו לידי ביטוי במספר תחומים:
- שינויים לימודיים – עד תקופה זו נאסר על היהודים ללמוד לימודים באוניברסיטאות. ממתן שוויון הזכויות יכלו יהודים ללמוד כל מקצוע שרצו.
- שינויים כלכליים – עד תקופה זו נאסר על היהודים לעבוד בכל מקצוע אלא רק במלאכות פשוטות. ממתן שוויון הזכויות יכלו היהודים לעבוד בכל תחום כמעט.
- מקומות מגורים – החל ממתן השוויון, היהודים יכלו להתגורר בכל מקום שרצו.

ה צרפת מעניקה אמנציפציה

- צרפת הייתה הראשונה שהעניקה ליהודים אמנציפציה וזאת על רקע המהפכה הצרפתית.
- בתחילת המהפכה פורסמה "הצהרת זכויות האדם והאזרח" לפיה כל בני האדם נולדו שווים וחופשיים.
- היהודים, בעייני רבים, נחשבו עדיין נחותים כי שמרו על תרבותם ודתם.

- בשנת 1791 ניתנה האמנציפציה ליהודים בצרפת אולם בהמשך השנים הייתה נסיגה באמנציפציה וב-1808 פורסמה פקודה שחייבה את היהודים לשרת בצבא והגבילה את אזורי מגוריהם והתעסוקה.
- למרות זאת, נחשבת האמנציפציה בצרפת לפורצת דרך.

יש לשים לב כי האמנציפציה ממשיכה לתפוס תאוצה
גם במהלך המאה ה-19 (היחידה הבאה)

ההשכלה

1 ההשכלה

- תנועת ההשכלה היא תנועה שהחלה במהלך תקופת הנאורות במאה ה-18 (סביב 1760) והמשיכה עד המאה ה-19, ולמעשה עד היום.
- מקורה של תנועת ההשכלה הוא בנאורות. אחד ממאפייני הנאורות הוא **ידע וקידמה**. הנאורות שאפה שהאדם יתקדם ע"י השכלה וידע כללי ולא רק ידע מקצועי.
- התפתחות ההשכלה הובילה לשינוי משמעותי בחיי היהודים. לקראת סוף המאה ה-18 (1776 ואילך) החלו לקבל היהודים שוויון זכויות (אמנציפציה) בארה"ב ואח"כ באירופה, מה שגרם לדחיפה גדולה יותר לתנועת ההשכלה.

הרמב"ם

• תנועת ההשכלה הכללית (הנכרית) החלה כבר בתחילת המאה ה-18, אולם לעולם היהודי היא הגיעה רק בשליש האחרון של המאה ה-18, כלומר סביב 1770.

• מאז ומעולם היהודים ייחסו יחס חשוב לידע. חכמי ישראל גם בעת העתיקה, גם בימי הביניים וגם בעת החדשה עסקו בידע הכללי הרבה מאוד. גדולי העולם היהודי כמו הרמב"ן (שהיה רופא) ואחרים למדו וידעו ידע כללי.

רבי משה איסרלויש זצ"ל
הרמ"א

קבר המהר"ל מפראג

• גם בעת החדשה גדולי ישראל העריכו את לימוד החכמה הכללית, כך הרמ"א (רבי משה איסרלויש), המהר"ל מפראג ועוד גדולי ישראל.

• רעיונות הנאורות חדרו במהרה גם לחברה היהודית, עוד לפני האמנציפציה.

• חלק מהיהודים נחשפו לתרבות הנאורות האירופאית וראו בכך פריחה גדולה בעולם הידע שלהם, שהיה מוגבל ללימוד התורה. הם הרגישו נחותים לעומת האחרים בחברה, שהיו משכילים מהם.

- תחושה זו הולידה שאיפה בקרב אותם יהודים שנחשפו לעולם הידע הרחב להוכיח שחכמת ישראל יכולה להשתלב עם חכמת הנוכרים.
- המשכילים היהודים החלו לקרוא בלהט את הידע אליו נחשפו, ובדרך כך למדו שפות נוספות ואפילו חיברו חיבורים בנושא של מדע ופילוסופי, רפואה ונושאים אחרים.

הגאון רבי אליהו מווילנא זצ"ל
הגאון מווילנא

- יהודים רבים נסחפו אחרי ההשכלה והוקמו מסגרות לימוד.
- במרכז אירופה של המאה ה-18 – המקום בו פרחת הנאורות – פרחת לה גם תנועת ההשכלה היהודית.
- יש לציין כי גדולי ישראל, כמו הגר"א (הגאון רבי אליהו, הגאון מווילנא) ראה בחכמות הכלליות ערך חשוב להעצמת לימוד התורה. רבנים נוספים כמו הרב יעקב עמדין בן צבי (היעב"ץ) גם כן השתוקקו ללימוד החכמה הכללית ולמאגר הידע האנושי כולו.

משה מנדלסון

• דמותו של משה מנדלסון היא הדמות העיקרית שמתקשרת לתנועת ההשכלה היהודית. הוא נחשב לעילוי בילדותו ובגיל 14 עבר לברלין בעקבות רבו – הרב דוד פרנקל.

• בברלין נחשף מנדלסון כבר בצעירותו לתרבות הנכרים והוא נמשך באופן עז לחברה המשכילה של ברלין. הוא למד גרמנית, מדע ופילוסופיה.

• עד מהרה הפך מנדלסון לאחד מהוגי הדעות המוכרים בגרמניה וליהודי המפורסם ביותר המאה ה-18 וה-19.

• קרבתם של המשכילים אל התרבות הכללית המשכילה, הם אימצו לעצמם סגנון לבוש, מנהגים ונימוסים של נכרים וכן את תרבות הפנאי שלהם.

• **התחום הראשון ששינו המשכילים היה לבושם.** הלבוש המסורתי של בגדים שחורים ארוכים, מגבעת שחורה, זקן ופאות – נזנח מהר מאוד.

• המשכילים, יורשיו של מנדלסון, החלו את צעדיהם בחברה הנכרית בסוף המאה ה-18. הם הזדהו עם עקרונות הנאורות שאימץ מנדלסון והתייחסו בחשיבות גבוהה להישגיו האינטלקטואליים והפילוסופיים שלו.

- בניגוד למנדלסון הייתה להם תכנית פעולה ברורה להשליט את רעיונות הנאורות על הציבור היהודי הרחב.
- הם פעלו לאגד את המשכילים לגוף אחד בשם "**חברת דורשי לשון עבר**", שמנהיגה היה יצחק אייכל, תלמידו של הפילוסוף קאנט.
- **הם הוציאו את כתב העת "המאסף"** שנתן במה למשכילים היהודים להציג את דעותיהם, אמונותיהם והצעותיהם לשיפור החברה.
- המאסף הטיף לחשיבה הרציונאלית ולתבונה, הטיף לצורך בהרחבת הידע וסובלנות דתית ואימץ את רעיון הקידמה.
- כתב העת זכה להצלחה גדולה בקרב המשכילים במרכז אירופה.

• **המשכילים דרשו שינוי השפה בה השתמשו היהודים – היידיש.** הם ראו בשפה זו כמבדילה אותם מהנוכרים וגם בגלל שזו שפה של ערבוב גרמנית עברית ופולנית ולכן היא לא מדויקת ולא תרבותית מספיק.

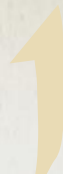
• **יש לציין שכבר מנדלסון תרגם את התנ"ך לגרמנית, דבר שעורר זעם רב בקרב הרבנים היהודים, אך הוביל להכרת השפה הגרמנית וללימודה. כך הרב יחזקאל לנדא** זצ"ל פעל רבות נגד מנדלסון והמשכילים בשל התרגום לגרמנית, דבר שאסור עפ"י ההלכה באופן מפורש.

- **המשכילים שאפו לשינוי בתחומי העיסוק של היהודים.** הם ראו במסחר, שהיה עיקר העיסוק היהודי, כבזוי וזלזלו בו כי אינו יצרני וניסו להוביל לשינוי העיסוק לכיוון מקצועות יצרניים כמו חקלאות ומלאכה.
- **שינוי זה בא למעשה באמצעות הכנסת לימודי המלאכה לבתי הספר.**
- **אולם עיקר המרץ של המשכילים הושקע בחינוך.** הם הבינו כי ההשפעה על הדור הצעיר של ישראל הוא בחינוך. כך פעל נפתלי הרץ וייזל להוצאת **כתב (צו) הסובלנות** באימפריה האוסטרו-הונגרית.

• כתב הסובלנות הוא צו של הקיסר שלמעשה כופה על היהודים לאמץ אורח חיים של הנוכרים, אוסר על חלק גדול מהמצוות היהודיות ומתערב באופן בוטה בחינוך היהודי המסורתי.

• לאחר שפעל להוצאת כתב הסובלנות, החל וייזל לפעול לשנות את סדרי החינוך היהודי שכללו רק מקצועות קודש ודרש להקדים את המדעים הכלליים והמוסר הכלל-עולמיים ("תורת האדם") ללימודי הקודש (תורת האלוקים).

• **המשכילים ביקשו לשנות גם את לימוד התורה.** הם האמינו כי יש להתחיל וללמד את השפה העברית והדקדוק העברי, לאחר מכן לעבור ללימוד התנ"ך ולהלכות בסיסיות ולאחר מכן רק מי שמתעתד לעסוק ברבנות – שימשיך ללמוד הלכה ותלמוד.

- רוב הנערים, לפי ההשכלה, צריכים ללמוד מלאכה ולהיות יצרניים.
- עוד לפני דרישתם של המשכילים, רוב הנערים הפסיקו ללמוד לאחר גיל בר מצווה כדי לסייע בכלכלת הבית. אלו שנחשבו עילויים ולמדו עשו זאת תוך הקרבה לעוני, בתמיכת הקהילה או קרובי משפחה עשירים.
- המאבק העיקרי הוא למעשה על היחס ללימוד התורה – האם הוא אידיאל ומהותי חשוב בעולם היהודי כפי שסברה היהדות המסורתית (אורתודוקסית) או שהוא רק כלי למלאכת הרבנות, כפי שסברו המשכילים.

- בחברה הדתית היה ברור שגם אלו שנאלצו לעבודה, ראו בתורה ובלומדיה מרכז החיים היהודיים. ההשכלה העמידה את המשכיל כאידיאל חילופי לזמות לומד התורה.
- בית הספר הראשון של ברוח תנועת ההשכלה היה "חינוך נערים" בברלין, 1778.
- בית הספר היה חופשי מחובת שכר לימוד כיוון שהוקם ע"י בעלי ההון של ברלין כדי להכשיר את הצעירים להשכלה גם לאלו שאין להם כסף. כמובן שעובדה זו הובילה רבים לשלוח את ילדיהם לבית ספר זה, מבלי שהם מבינים את ההשלכות ארוכות הטווח.

• בעקבות בית ספר זה הוקמו עוד בתי ספר וכן בית ספר לבנות, דבר שהיה חידוש של תנועת ההשכלה, שכן נשים עד אז לא למדו בקרב היהודים וחונכו ע"י אמהותיהן או ע"י מורים פרטיים.

• **המשכילים ראו חשיבות גדולה להטמיע את תרבות ההשכלה באמצעות הבנות כדי שישפיעו גם על המשך הדורות.**

• **תנועת ההשכלה הובילה עד מהרה לשינוי חיצוני ומהותי אצל היהודים. עד מהרה יהודים רבים החלו להפוך לחילונים (תהליך של חילון מואץ) ואף התבוללו עם הנוכרים.**

ההשכלה מובילה לחילון ולתבוללות

ההשכלה הולכת ומתפשטת
באירופה. בהתחלה במערב
היבשת ומהר מאוד גם למרכז.
שיאה של ההשכלה הוא בגרמניה.
המשכילים בָּזְזוּ לכל מה שקשור
ליהדות המסורתית, מורידים
מעליהם את הבגדים המיוחדים
את היהודים, משנים את
שמותיהם ואת השפה. הם
הולכים ומתערבבים בחברה
הנכרית.
ההשכלה מובילה לתהליך מהיר
מאוד של חילון ושל התבוללות
בחברה הכללית.

• בני הדור השני והשלישי של
ההשכלה היו כבר גויים או כאלו
שהתחתנו עם גויים.

• במשפחתו של מנדלסון ארבעה
משישה ילדים התנצרו, נכד אחד
נשאר יהודי. אין לו נינים וצאצאים
יהודים.

• בעקבות ההשכלה בכל אירופה,
מיליונים התחלנו, התבוללו או
התנצרו.

יש לשים לב כי ההשכלה ממשיכה לתפוס תאוצה
גם במהלך המאה ה-19 (היחידה הבאה) ומגיעה גם למדינות
מזרח אירופה (רוסיה וכו') וגם לארצות האסלאם.

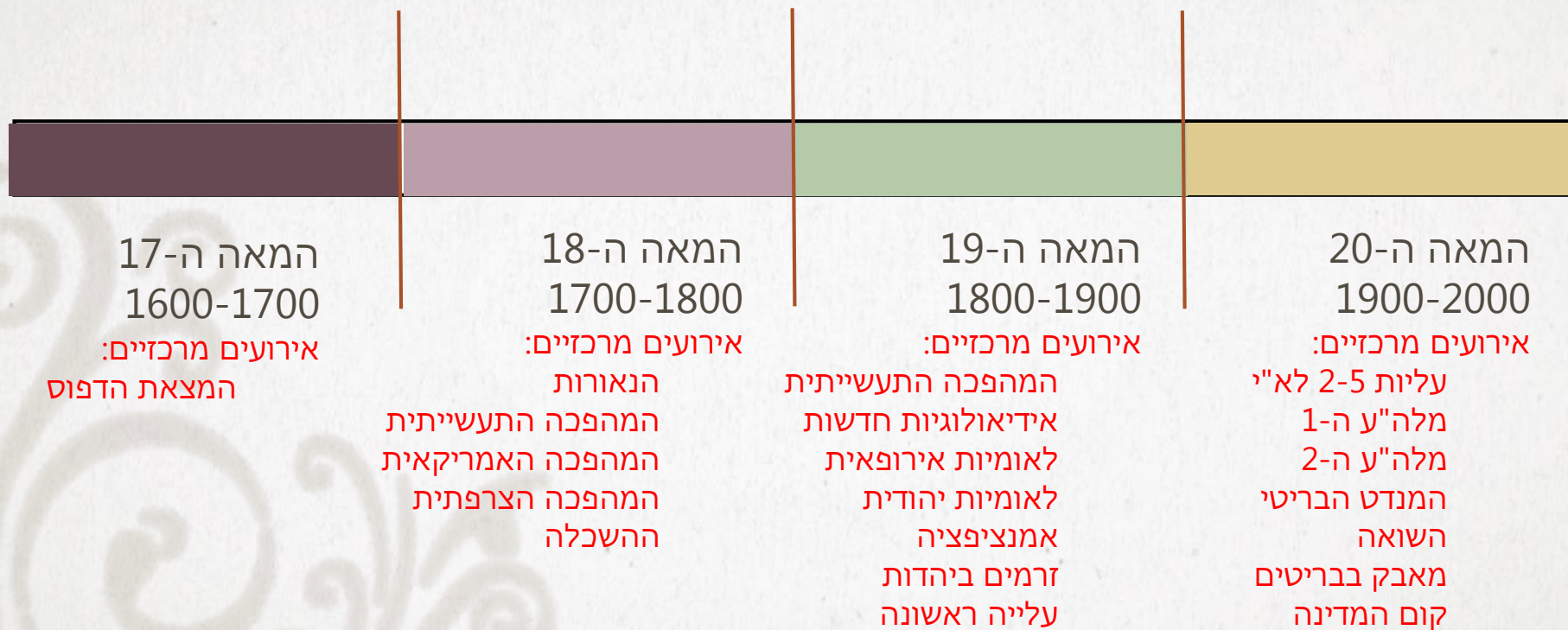
1. תנועת ההשכלה הובילה לתהליכים רבים בחברה היהודית בתקופת המאה ה-18 באירופה.

הצג את אחד מהתהליכים האלו והסבר כיצד הוא מביא לידי ביטוי את אחד מעקרונות הנאורות.

2. "תנועת ההשכלה היא כלי שרת של הנאורות". הסבר ציטוט זה.

סדר המאות

7 12 25 29 35 51 61

